

**Kara umowna.
Zabezpieczenie
zobowiązania, obliczanie
i miarkowanie kary, skutki
podatkowe. Komentarz
praktyczny**

Przejdź do produktu na ksiegarnia.beck.pl

Część I.

Komentarz praktyczny z orzecznictwem

Rozdział 1. Kara umowna – zagadnienia konstrukcyjne

1. Zagadnienia wstępne
2. Kara umowna wierzycielska
3. Konstrukcja kary umownej
4. Kara umowna jako zobowiązanie o charakterze pieniężnym
5. Wykonanie zobowiązania i zapłata kary umownej
6. Funkcje kary umownej
7. Rodzaje kar umownych
8. Świadczenie pieniężne i niepieniężne
9. Odstąpienie od umowy a kara umowna
10. Kumulacja kar umownych
11. Maksymalna wysokość kary umownej
12. Przegląd orzecznictwa

Rozdział 2. Przesłanki odpowiedzialności

1. Przesłanki możliwości dochodzenia kary umownej
2. Niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania
3. Wykonanie zobowiązania
4. Wina
5. Wpływ przyczynienia się wierzyciela na karę umowną – art. 362 KC
6. Szkoła (naprawienie szkody)
7. Związek przyczynowy pomiędzy niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem zobowiązania a szkoda
8. Przegląd orzecznictwa

Rozdział 3. Miarkowanie kary umownej

1. Uwagi ogólne
2. Zasada *pacta sunt servanda* a miarkowanie
3. Wpływ art. 5 i 58 KC na żądanie zapłaty kary umownej

4. Wysokość kary umownej – uwagi ogólne
5. Przesłanki miarkowania
6. Stopień obniżenia
7. Przegląd orzecznictwa

Rozdział 4. Kara umowna w zamówieniach publicznych

1. Uwagi ogólne
2. Zasada swobody umów
3. Niedozwolone klauzule umowne związane z karami umownymi w Prawie zamówień publicznych
4. Obligatoryjne klauzule umowne dotyczące kar umownych w umowach o wykonanie zamówienia publicznego
5. Miarkowanie kary umownej a dyscyplina finansów publicznych
6. Przegląd orzecznictwa

Rozdział 5. Kara umowna w wybranych przepisach szczególnych

1. Kara umowna w przepisach prawa pracy
2. Kara umowna w umowach deweloperskich
3. Kara umowna w postępowaniu upadłościowym
4. Przegląd orzecznictwa

Rozdział 6. Kara umowna w procesie sądowym

1. Uwagi ogólne
2. Ciężar dowodu
3. Potrącenie kary umownej – zarzut potrącenia
4. Powództwo wzajemne o zapłatę kary umownej
5. Powództwo o ustalenie nieistnienia kary umownej
6. Miarkowanie kary umownej
7. Przegląd orzecznictwa

Rozdział 7. Kara umowna a podatki

1. Podatki dochodowe
2. Koszt uzyskania przychodu
3. Kary umowne związane z COVID-19
4. Kara umowna a przychód
5. Podatek od towarów i usług
6. Orzecznictwo

Rozdział 1. Kara umowna – zagadnienia konstrukcyjne

1. Zagadnienia wstępne

Zasada swobody umów (art. 353¹ KC) pozwala stronom, w szeroko określonych granicach, na kształtowanie łączących ich stosunków zobowiązaniowych w elastyczny sposób. Znajduje swój wyraz również w kompetencji stron do określenia zakresu i sposobu naprawienia szkody. Instytucja kary umownej jest jedną z najważniejszych i najczęściej stosowanych klauzul umownych. Jednocześnie jest jedną z najbardziej spornych w doktrynie [zob. m.in. *W. Borysiak*, Funkcje kary umownej w świetle uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 6 listopada 2003 r. (III CZP 61/03), *Pal.* 2006, Nr 51/7–8(583–584), s. 46 i tam podana literatura].

Konstrukcja kodeksowa kary umownej wydaje się być prosta. Cała regulacja mieści się w dwóch artykułach Kodeksu cywilnego. Warto przytoczyć je w całości:

Art. 483. § 1. Można zastrzec w umowie, że naprawienie szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania niepieniężnego nastąpi przez zapłatę określonej sumy (kara umowna).

§ 2. *Dłużnik nie może bez zgody wierzyciela zwolnić się z zobowiązania przez zapłatę kary umownej.*

Art. 484. § 1. W razie niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania kara umowna należy się wierzycielowi w zastrzeżonej na ten wypadek wysokości bez względu na wysokość poniesionej szkody. Żądanie odszkodowania przenoszącego wysokość zastrzeżonej kary nie jest dopuszczalne, chyba że strony inaczej postanowiły.

§ 2. *Jeżeli zobowiązanie zostało w znacznej części wykonane, dłużnik może żądać zmniejszenia kary umownej; to samo dotyczy wypadku, gdy kara umowna jest rażąco wygórowana.*

Kara umowna nazywa się tak, nie z tego względu, że dotyczy zobowiązania umownego, ale dlatego, że powstaje w wyniku zawarcia umowy (zob. *J. Jastrzębski*, *Kara umowna*, Warszawa 2006, s. 77). Nie jest konieczne

Swoboda umów

Ważne dla praktyki

Nazwa „kara umowna”

użycie wprost sformułowania „kara umowna”. Przy analizie skutków postanowień umownych oceniać należy nie użytą nazwę, ale konstrukcję danego postanowienia. Użycie określeń takich jak np. kara wadialna, odszkodowanie umowne, odszkodowanie ryczałtowe itd., nie zmienia charakteru, sensu i interpretacji konstrukcji [zob. P. Zakrzewski, w: M. Frasz, M. Habdas (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534), Warszawa 2018, art. 483, Nb 3]. Do interpretacji postanowień umownych zawsze powinno mieć zastosowanie wskazanie zawarte w art. 65 § 1 KC, zgodnie z którym oświadczenie woli należy tak tłumaczyć, jak tego wymagają ze względu na okoliczności, w których złożone zostało, zasady współżycia społecznego oraz ustalone zwyczaje. Przy każdej interpretacji umowy należy pamiętać o art. 65 § 2 KC, tj. wytycznej, iż w umowach należy raczej badać, jaki był zgodny zamiar stron i cel umowy, aniżeli opierać się na jej dosłownym brzmieniu.

Jeżeli w umowie znajdzie się postanowienie dotyczące **odszkodowania umownego, zryczałtowanego** lub obowiązku zapłaty określonej sumy pieniężnej w przypadku np. zwłoki w wykonaniu zobowiązania niepieniężnego, to nawet jeżeli strony umowy nie użyją sformułowania **kara umowna**, zapis taki będzie uznawany za odpowiadający konstrukcji kary umownej.

W obrocie można spotkać wiele instytucji podobnych do kar umownych. Pamiętać jednak należy, że tylko w przypadku rozwiązań odpowiadających kodeksowej konstrukcji kary umownej można zastosować art. 484 § 2 KC przewidujący miarkowanie wysokości kary, gdyż tylko wtedy dopuszczalna jest tak głęboka ingerencja w stosunek zobowiązaniowy. W praktyce wiele trudności sprawia interpretacja postanowień umownych i przesądzenie, czy mamy do czynienia z konstrukcją odpowiadającą tej zawartej w KC, czy też z własną inwencją stron w tworzeniu treści umowy.

Instytucje podobne

Ważne dla praktyki

PRZYKŁAD Z ORZECZNICTWA

Jako przykład instytucji podobnej do kary umownej wskazuje się np. klauzulę *take and pay* – zob. wyr. SN z 26.4.2007 r., II CSK 544/06, Legalis, w którym sąd uznał, iż klauzula „*take or pay*” jest w istocie nieuregulowaną w Kodeksie cywilnym odmianą kary umownej, którą powódka zobowiązała się zapłacić pozwanej w razie nieodebrania gazu w ilości określonej umową. Do takiej klauzuli umownej nie ma zastosowania mechanizm miarkowania.

Sąd Najwyższy wyraźnie stwierdził: iż: „**Klauzula *take or pay*, stosowana w umowach sprzedaży gazu, może być w stosunkach między przedsiębiorcami krajowymi traktowana jako kara umowna, jeżeli taki charakter przypisały jej strony umowy.** W każdym wypadku ocena charakteru i skutków stosowania tej klauzuli powinna być dokonywana z uwzględnieniem treści stosownego postanowienia umowy. W niniejszej sprawie strony stwierdziły w § 7 umowy, że dystrybutor zobowiązuje się do odbioru minimum 1 mln m³ gazu w r. 2002, 3 mln m³ gazu w r. 2003, 7 mln m³ gazu w r. 2004. Strony stosować będą formułę „*take or pay*» w wysokości 0,5 rocznej należności za gaz, zgodnej z programem zakupu gazu od r. 2003. Użycie oryginalnej formuły angielskiej oraz fakt jej zastosowania w profesjonalnych stosunkach obrotu gazem ziemnym przemawiają za związaniem z tym postanowieniem takiego znacze-

nia, jakie jest przyjęte w tej dziedzinie. Zresztą zastosowana w okolicznościach sprawy klauzula *take or pay* jest w swoim działaniu bardziej rygorystyczna niż kara umowna. Stanowi ona wyraz rygorystycznie rozumianej zasady *pacta sunt servanda* oraz zasady realnego wykonania zobowiązań. Zakłada bowiem powstanie obowiązku zapłaty już w związku ze zgodnym z umową zaoferowaniem spełnienia świadczenia przez kontrahenta, tzn. w związku z faktem gotowości spełnienia świadczenia. Jeżeli druga strona nie odbierze świadczenia, to i tak powstaje po jej stronie obowiązek zapłaty kwoty ustalonej w umowie. Wbrew twierdzeniom skarżącej, do powstania obowiązku zapłaty nie mają znaczenia przyczyny nieodebrania zaoferowanego świadczenia. Nawet jeżeli następuje to z powodu okoliczności, za które kontrahent nie ponosi odpowiedzialności, nie zwalnia go to z obowiązku spełnienia swojego świadczenia pieniężnego. **W odróżnieniu od kary umownej, nie działa tu mechanizm miarkowania, klauzula jest bowiem zastrzegana przez strony w umowie, a nie – jak w wypadku miarkowania – w przepisach Kodeksu cywilnego.** Przyczyny i mechanizm obniżenia z jakichś przyczyn należnej kwoty musiałyby być zatem przewidziane w umowie. **Z tego punktu widzenia starania skarżącej o uznanie klauzuli *take or pay* za klauzulę odmienną od kary umownej niewątpliwie prowadzą do pogorszenia sytuacji prawnej tej strony.** Twierdzenia zaś skarżącej o ekwiwalentnym charakterze obowiązków wynikających z klauzuli *take or pay* przeczą idei tej klauzuli i w żaden sposób nie mogą być podzielone”.

Jak zasadnie zauważa W. Borysiak [w: K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 2022, Legalis, art. 483, Nb 7], ustalenie zryczałtowanego odszkodowania z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania **po zaistnieniu naruszenia** nie jest karą umowną, gdyż nie łączy się z przyszłym działaniem lub zaniechaniem dłużnika. Tego rodzaju umowa określająca ryczałtowo zakres naprawienia szkody może oczywiście być zawarta po zaistnieniu zdarzenia rodzącego odpowiedzialność odszkodowawczą, lecz nie będą do niej miały zastosowania przepisy o karze umownej.

Kara umowna może być zastrzegana na wypadek naruszenia poszczególnych obowiązków wynikających z umowy, niekoniecznie niewykonania lub nienależytego wykonania **głównego świadczenia**. W praktyce gospodarczej często spotyka się karę umowną dotyczącą naruszenia obowiązku zachowania poufności w trakcie negocjacji lub po zawarciu umowy.

Kara umowna
a zryczałtowane
odszkodowanie

Kara umowna
a świadczenie
z umowy

2. Kara umowna wierzycielska

Wątpliwości doktrynalne budzi kara umowna obciążająca wierzyciela za niewspółdziałanie z dłużnikiem przy realizacji zobowiązania [zob. m.in. K. Zagrobelny, w: E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 2019, Legalis, art. 483, Nb 4]. Pojęcie „wykonanie zobowiązania” odnosi się również do wierzyciela (zob. A. Klein, Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego, Kraków 2021, s. 51–53; zob. też G. Tracz, Pojęcie wykonania i niewykonania zobowiązań w polskim prawie cywilnym, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2009, Nr 18, z. 1, s. 182). Niespełnienie określonego

Pojęcie
wierzycielskiej kary
umownej

obowiązku współdziałania przy wykonywaniu umowy (np. udostępnienie placu budowy) może być obwarowane karą umowną. W praktyce częste jest zastrzeganie tego rodzaju kar umownych, szczególnie w sytuacji, gdy współdziałanie wierzyciela jest niezbędne dla prawidłowego wykonania umowy (np. w przypadku umowy o roboty budowlane przekazanie prawidłowej dokumentacji projektowej, wydanie wykonawcy placu budowy itd.).

W orzecznictwie kwestia dopuszczalności wierzycielskiej kary umownej jest jednoznacznie rozstrzygnięta w uchw. SN z 9.12.2021 r., III CZP 26/21, Legalis: „Dopuszczalne jest zastrzeżenie kary umownej na wypadek niewykonania albo nienależytego wykonania przez wierzyciela czynności, bez której świadczenie dłużnika w umowie o roboty budowlane nie może być spełnione”. Dalej z uzasadnienia: „W orzecznictwie nie ma już wątpliwości co do tego, że karą umowną może być przez strony obwarowana sytuacja opóźnienia się przez którąś z nich z wykonaniem pewnych obowiązków niepieniężnych, jak i wreszcie sytuacja, gdy zachowanie którejś z nich usprawiedliwi złożenie przez drugą oświadczenia o odstąpieniu od umowy, które może być motywowane naruszeniem obowiązków współdziałania w wykonaniu zobowiązania (zob. uchwały SN z 18.7.2012 r., III CZP 39/12, OSNC 2013, Nr 2, poz. 17; z 16.1.1984 r., III CZP 70/83, OSNC 1984, Nr 8, poz. 131; wyroki SN z 28.5.2014 r., I CSK 345/13, Legalis; z 6.5.2004 r., II CK 261/03, Legalis). W art. 486 § 1 KC ustawodawca wyraźnie zresztą zastrzegł, że sankcją odszkodowawczą objęta jest także sytuacja zwłoki wierzyciela, rozumianej stosownie do art. 486 § 2 KC i dotyczącej czynności, bez wykonania których świadczenie dłużnika nie może być spełnione. Możliwe jest zatem także zastosowanie art. 483 § 1 KC do szkody, której źródłem jest naruszenie zobowiązań w odniesieniu do działań kwalifikowanych jako mieszczące się w zakresie współdziałania z kontrahentem w celu wykonania jego zobowiązania. (...) Przyjęcie, że kary zastrzegane umownie na wypadek naruszenia przez jedną ze stron zobowiązań, które w umowie o pewnej konstrukcji można zakwalifikować nie jako jej główne świadczenie, lecz jako zobowiązania z zakresu współdziałania z kontrahentem w celu wykonania ciążącego na nim zobowiązania, sprawia, że także w odniesieniu do tych kar sąd może skorzystać z kompetencji do ich miarkowania, przewidzianej w art. 484 § 2 KC”.

Podobnie wypowiedział się SN we wcześniejszym wyr. z 28.5.2014 r. (I CSK 345/13, Legalis): „*De lege lata* nie jest możliwe zrezygnowanie z zasady, w myśl której przesłanką odstąpienia od umowy i domagania się zastrzeżonej kary umownej musi być naruszenie przez dłużnika obowiązków o charakterze niepieniężnym. **Kary umowne mogą być zastrzeżone zarówno na wypadek naruszenia zobowiązania przez dłużnika, jak i na wypadek naruszenia zobowiązania przez wierzyciela i dotyczy to nie tylko zobowiązań wzajemnych, ale także naruszenia np. przez wierzyciela innych obowiązków wynikających z umowy, choćby miał nim być jedynie jego obowiązek**

współdziałania z dłużnikiem przy wykonywaniu zobowiązania. Innymi słowy, niewykonanie przez stronę istotnego obowiązku umownego o charakterze niepieniężnym, nie mającego charakteru podstawowego (świadczenia), polegającego na konieczności współdziałania z dłużnikiem może być podstawą do zastrzeżenia kary umownej”.

3. Konstrukcja kary umownej

Kara umowna ma charakter akcesoryjny. Nieważność umowy równa się niemożności dochodzenia zastrzeżonej kary umownej. O akcesoryjności kary umownej świadczy również termin przedawnienia równy przedawnieniu roszczenia odszkodowawczego wierzyciela oraz obowiązek zachowania formy właściwej dla ważności zobowiązania głównego (zob. *E. Skowrońska-Bocian*, Kara umowna – kompensacja czy represja?, *Zeszyty Prawnicze UKSW* 2003, Nr 3/2, s. 180).

Kara umowna jest częścią postanowień umownych. Jak wskazuje wyraźnie treść art. 483 § 1 KC, zastrzeżenie kary umownej dokonane może być wyłącznie w umowie. Jednak nie musi być to ta konkretna umowa, której niewykonania lub nienależytego wykonania dotyczy kara umowna. Może być ona zastrzeżona w innej umowie [zob. *J. Jastrzębski*, Kara umowna, s. 77; *M. Lemkowski*, w: *M. Gutowski* (red.), Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626, Warszawa 2022, Legalis, art. 483, Nb 1]. Kara umowna może być zastrzeżona również w umowie przedwstępnej [zob. *W. Popiołek*, w: *K. Pietrzykowski* (red.), Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające, Warszawa 2021, Legalis, art. 483, Nb 2].

Kara umowna musi być zastrzeżona w umowie, ale może dotyczyć również zobowiązań pozaumownych [zob. *W. Borysiak*, w: *K. Osajda* (red. serii), *W. Borysiak* (red. tomu), Kodeks cywilny. Komentarz. Warszawa 2021, Legalis, art. 483, Nb 51]. Podobnie zob. *M. Lemkowski*, w: *M. Gutowski* (red.), Kodeks cywilny, t. II, 2022, Legalis, art. 483, Nt 1. Trudno się zgodzić ze stanowiskiem *P. Drapały* i *A. Olejniczaka* [w: *K. Osajda* (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 5*, Warszawa 2013, s. 1140, Nb 128], iż możliwe jest zastrzeżenie kary umownej również w reżimie deliktowym, jako przykład podając sytuację, w której dom towarowy wskazuje w ogłoszeniach, że potencjalny złodziej będzie zmuszony uiścić karę umowną określonej wysokości. Kara umowna wymaga jednak porozumienia pomiędzy dłużnikiem i wierzycielem co do tego, kiedy będzie należna, w jakiej wysokości itd. Wymagałoby to uznania, iż poprzez wejście do sklepu kupujący wyraża zgodę na porozumienie zawierające tego rodzaju karę umowną. W ten sposób można by zabezpieczyć wejście np. na własny teren za pomocą kary umownej w wysokości 1000 zł, zaś bez udowodnienia porozumienia stron w zakresie zawarcia umowy o takiej treści, niemożliwe jest uznanie takiej jednostronnej

Akcesoryjność kary umownej

Postanowienie umowne (treść umowy)

Zobowiązania pozaumowne

deklaracji za wiążącą strony i tworzącą roszczenie możliwe do skutecznego dochodzenia w sądzie.

Naruszenie umowy

Kara umowna może być zastrzeżona na wypadek niewykonania, jak również na wypadek nienależytego wykonania zobowiązania przez dłużnika. Tak szerokie określenie może być dowolnie uszczegółowiane przez strony umowy.

Świadczenie główne lub poboczne

Kara umowna może być zastrzeżona na wypadek naruszenia dowolnego obowiązku związanego z umową, zarówno świadczenia głównego, jak i obowiązków pobocznych (np. zastrzeżenie poufności).

Przykłady

Kara umowna zwykle dotyczy konkretnych uchybień w wykonaniu zobowiązania, takich jak zwłoka, świadczenie niewłaściwej jakości, braki ilościowe, ale również odstąpienie od umowy. Jak stwierdził SN w wyr. z 17.12.2008 r., I CSK 240/08, Legalis (z uzasadnienia): „**Do przedmiotowo istotnych elementów zastrzeżenia kary umownej zalicza się określenie zobowiązania (albo pojedynczego obowiązku), którego niewykonanie lub nienależyte wykonanie rodzi obowiązek zapłaty kary.** Karę umowną strony mogą bowiem zastrzec na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania w ogólności (zobowiązania obligującego dłużnika do świadczenia polegającego na daniu, czynieniu, zaniechaniu lub znoszeniu); mogą też powiązać karę z poszczególnymi przejawami niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania (np. zwłoką dłużnika, spełnieniem świadczenia niewłaściwej jakości)”.

Procedura nałożenia kar umownych

W ramach swobody umów strony mogą ustalić określoną procedurę związaną z nałożeniem kary umownej, na przykład uzależnić jej nałożenie od wezwania do usunięcia wad fizycznych i nieusunięcia braków po wezwaniu. Wówczas brak wezwania będzie podstawą do odmowy uznania kary umownej za zasadną [zob. *K. Popiołek*, w: *K. Pietrzykowski* (red.), *Kodeks cywilny*, 2021, art. 483, Nb 6]. Tak m.in. odnośnie do protokołów kontroli stwierdził SA w Łodzi w wyr. z 9.4.2013 r., I ACa 1311/12, Legalis: „Jeżeli strony ustaliły, że dla nałożenia kary umownej konieczne jest przeprowadzenie określonej procedury (w tym sporządzenie protokołu dziennego), to jej niedochowanie wyklucza możliwość nałożenia kary umownej”. Z uzasadnienia: „protokół kontroli, (...) stanowi podstawę do naliczenia kar umownych. Nie można zatem przyjąć że na gruncie jednej umowy w pewnych sytuacjach, protokół (...) stanowi podstawę do naliczenia kar umownych, a w innych jest tylko dokumentem dowodowym, który można zastąpić innym dowodem i skutecznie domagać się zapłaty kar umownych. Trzeba jednoznacznie stwierdzić, że protokół, (...) jest koniecznym dokumentem dla naliczenia kar umownych. Nadto protokół taki musi powstać w określonym czasie, aby możliwe było naliczenie kar umownych”.

PRZYKŁAD Z ORZECZNICTWA

Wyr. SA w Katowicach – I Wydział Cywilny z 16.1.2013 r., I ACa 426/12, Legalis
Teza: „Strony mogą sformalizować procedurę zarówno odbioru robót, jak i procedurę nakładania kar umownych”.

Z uzasadnienia: „zgodnie z warunkami umowy łączącej strony bezspornie rozliczanie kosztów miało być przeprowadzane w oparciu o składane codziennie raporty z wykonanej usługi za dzień poprzedni sporządzone na podstawie cen jednostkowych poszczególnych pozycji kosztorysowych. Obowiązkiem wykonawcy było codzienne zgłaszanie na piśmie raportu do zamawiającego z zakresu wykonanych usług. Z kolei raporty dzienne miały być weryfikowane i zatwierdzane przez zamawiającego i w przypadku naruszenia obowiązków przewidzianych umową, raporty miały stanowić podstawę do sporządzenia protokołu dziennego. Właśnie w protokołach dziennych miały być uwzględniane wszelkie uwagi, zastrzeżenia oraz naliczenia kar umownych. Tak więc strony sformalizowały procedurę zarówno odbioru robót jak i procedurę nakładania kar umownych. Postanowiły bowiem, że dla nałożenia kary umownej koniecznym jest w pierwszej mierze sporządzenie protokołu dziennego (na podstawie raportu dziennego). Nie ulega wątpliwości, że opisana procedura nie została dochowana”.

Możliwe jest zastrzeżenie kar umownych na rzecz osoby trzeciej [zob. *W. Borysiak*, w: *K. Osajda* (red.), *Kodeks cywilny, 2022*, art. 483, Nb 32] Tak zasadnie stwierdził SN w wyr. z 8.9.2004 r. (IV CK 631/03, Legalis): „1. Przepis art. 483 § 1 KC nie daje podstaw do wykładni zawężającej stan niewykonania zobowiązania niepieniężnego do świadczenia wzajemnego. **Stymulacyjna funkcja instytucji kary umownej dopuszcza jej zastrzeżenie na wypadek każdego niewykonania zobowiązania, bez względu na to, kto miał być beneficjentem świadczenia**”.

Kara umowna może być zastrzeżona we wzorcu umownym, jeżeli został on właściwie włączony do stosunku zobowiązaniowego. Artykuł 384 KC nie stanowi w tym przeszkody [zob. *K. Zagrobelny*, w: *E. Gniewek, P. Machnikowski* (red.), *Kodeks cywilny, 2021*, art. 384, Nb 12]. Możliwość zastrzegania kary umownej (i ograniczenia w tym zakresie) przewiduje wprost art. 385³ KC, zgodnie z którym w razie wątpliwości uważa się, że niedozwolonymi postanowieniami umownymi są te, które w szczególności zastrzegają dla kontrahenta konsumenta uprawnienie wypowiedzenia umowy zawartej na czas nieoznaczony, bez wskazania ważnych przyczyn i stosownego terminu wypowiedzenia; czy nakładają wyłącznie na konsumenta obowiązek zapłaty ustalonej sumy na wypadek rezygnacji z zawarcia lub wykonania umowy. Tak więc nie ma przeszkód, aby zastrzegać kary umowne we wzorcach, uwzględniając powyższe ograniczenia.

Praktyką naruszającą zbiorowe interesy konsumentów będzie zastrzeżenie kary umownej niezgodnej z art. 483 KC, tak też zasadnie stwierdził SA w Warszawie w wyr. z 5.7.2018 r., VII AGa 1154/18, Legalis: „Stosowanie przez powoda we wzorcu umownym postanowienia nakładającego na konsumenta obowiązek zapłaty kary umownej z tytułu naprawienia szkody **wynikłej**

Ważne dla praktyki

Zastrzeżenie kar umownych na rzecz osoby trzeciej

Wzorce umowne

Konsument

z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania pieniężnego, tj. w sytuacji zawarcia przez konsumenta umowy z osobą wskazaną przez pośrednika i nieuiszczeniu wynagrodzenia pośrednikowi w dniu podpisania tej umowy, a więc postanowienia niezgodnego z treścią art. 483 § 1 KC, stanowiło praktykę określoną w art. 24 ust. 2 w zw. z ustawy z 16.2.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 798 ze zm.)”.

4. Kara umowna jako zobowiązanie o charakterze pieniężnym

Zobowiązanie
pieniężne

Zgodnie z art. 483 § 1 KC kara umowna jest określona jako obowiązek zapłaty **określonej sumy**. Wskazuje to na konieczność wyrażenia kary umownej w pieniądzu. Jeżeli strony zastrzegą, iż w razie wykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania dłużnik będzie zobowiązany do świadczenia np. rzeczy oznaczonych co do gatunku, lub określonych usług (np. prac dodatkowych przy robotach budowlanych), będzie to inny rodzaj postanowienia umownego, nie kara umowna w rozumieniu art. 483 KC (zob. *W. Borysiak*, w: *K. Osajda* (red.), Kodeks cywilny, 2022, art. 483, Nb 58–59 i tam podana literatura). Nie ma natomiast przeszkód, aby kara umowna zastrzeżona była w innej walucie niż PLN.

5. Wykonanie zobowiązania i zapłata kary umownej

Zwolnienie
z zobowiązania

Zgodnie z art. 483 § 2 KC dłużnik nie może bez zgody wierzyciela zwolnić się z zobowiązania przez zapłatę kary umownej. Nie ulega wątpliwości charakter dyspozytywny powyższej regulacji. Strony mogą w umowie ustalić, iż możliwe jest zwolnienie się z zobowiązania poprzez zapłatę kary umownej. Również bez regulacji umownej wierzyciel może zezwolić dłużnikowi na zwolnienie się z zobowiązania w powyższy sposób.

Praktyczne
zastosowanie

Regulacja ta istotna jest szczególnie w sytuacji, gdy wysokość zastrzeżonej kary umownej jest niewielka. Na przykład w przypadku wzrostu cen wykonawcy robót budowlanych bardziej mogłoby opłacać się wyjście ze stosunku zobowiązaniowego poprzez zapłatę kary umownej (szczególnie gdy nie zastrzeżono odszkodowania na zasadach ogólnych), niż wykonanie zobowiązania. Jednak zgodnie z regulacją kodeksową zapłata kary umownej przez dłużnika nie niweluje możliwości żądania wykonania zobowiązania przez wierzyciela.

Niewykonanie
zobowiązania i kara
umowna

W sytuacji gdy kara umowna została zastrzeżona na wypadek niewykonania zobowiązania, wierzyciel nie może jednocześnie żądać wykonania zobowiązania i zapłaty kary umownej. W takiej sytuacji ma wybór roszczenia, zaś

zaspokojenie jednego z roszczeń wyłącza możliwość dochodzenia drugiego [zob. W. Borysiak, w: *K. Osajda* (red.), Kodeks cywilny, 2022, art. 483, Nb 90].

6. Funkcje kary umownej

Funkcje kary umownej zdeterminowane są jej konstrukcją. Zgodnie z art. 483 § 1 KC można zastrzec w umowie, że naprawienie szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania niepieniężnego nastąpi przez zapłatę określonej sumy (kara umowna). Kształt regulacji kodeksowej wyraźnie wskazuje, iż kara umowna jest przede wszystkim rodzajem zryczałtowanego odszkodowania. Jej celem jest **naprawienie szkody**. Instytucja kary umownej łączy się z problematyką odpowiedzialności odszkodowawczej. Jednak istota i funkcje odpowiedzialności odszkodowawczej nie są w nauce polskiego prawa cywilnego pojmowane jednolicie [zob. m.in. *J. Jastrzębski*, Kara umowna, s. 158 i n. i tam podana literatura; zob. też *W. Borysiak*, w: *K. Osajda* (red.), Kodeks cywilny, 2022, art. 483, Nb 3].

Wyróżnia się w literaturze kilka funkcji kary umownej – kompensacyjną, represyjną, symplifikacyjną, stymulacyjną, prewencyjną (szerzej zob. *J. Szwaja*, Kara umowna według kodeksu cywilnego, Warszawa 1967, s. 27–38; *J. Jastrzębski*, Kara umowna, s. 158–177; też *W. Borysiak*, Funkcje, s. 46–56; również *E. Skowrońska-Bocian*, Kara umowna, s. 179 i n.; *A. Śmieja*, W sprawie funkcji realizowanych przez karę umowną, Prace Naukowe UE we Wrocławiu 2014, Nr 362, s. 387–398).

Zasadniczą funkcją kary umownej jest funkcja kompensacyjna. *J. Jastrzębski* określa ją jako zryczałtowane odszkodowanie *ex contractu* (zob. *J. Jastrzębski*, Kara umowna, s. 158 i n.). Zgodzić należy się z tym autorem, iż: „Na gruncie art. 483 KC można (...) mówić o oddziaływaniu kompensacyjnym jako o konstytutywnej cesze kary umownej, która może stanowić podstawę dalszych wnioskowań i rozstrzygnięcia kwestii nieuregulowanych w ustawie” (s. 169). W pełni zasadne jest twierdzenie o prymacie funkcji kompensacyjnej, jednak z pewnością nie jest to jedyna rola rozwiązań regulujących naprawienie szkody. Inne funkcje mogą pojawić się ze względu na wolę stron, bądź w wyniku określonych sytuacji rynkowych itd.

Zarówno miejsce regulacji kary umownej w Kodeksie cywilnym, jak i jej konstrukcja wyraźnie wskazują, iż kara umowna łączy się z odpowiedzialnością odszkodowawczą za niewykonanie lub niewłaściwe wykonanie zobowiązania. Istotą odszkodowania jest zaś kompensacja strat wynikających z niewłaściwego działania dłużnika. Jak zauważa *W. Borysiak* (Funkcje, s. 52): „jeśli chodzi o funkcję kompensacyjną kary umownej, to nic nie przekonuje za nią bardziej jak stwierdzenie, że przez jej zapłatę następuje kompensacja poniesionej przez wierzyciela szkody”.

Odpowiedzialność
odszkodowawcza

Literatura

Funkcja
kompensacyjna

Zaistnienie szkody

Mimo iż zaistnienie szkody nie jest konieczną przesłanką roszczenia z tytułu kary umownej (szerzej zob. rozdz. 2 pkt 6), to fakt zaistnienia szkody i jej wysokość ma ogromne znaczenie przy ustalaniu rzeczywistej, zasądzonej przez sądy kwoty z tego tytułu. Instytucja miarkowania świadczy o tym, iż funkcja kompensacyjna kary umownej uznawana jest za najważniejszą.

Orzecnictwo

Na temat roli kary umownej wypowiedział się m.in. SA w Katowicach w wyr. z 28.9.2010 r. (V ACa 267/10, Legalis): „Zasadniczym kryterium miarkowania kary umownej z uwagi na jej rażące wygórowanie jest kryterium stosunku wysokości kary umownej do wysokości odszkodowania należnego wierzycielowi. Wprawdzie powstanie roszczenia zapłaty kary umownej nie jest uzależnione od powstania szkody, to jednak brak szkody po stronie wierzyciela jest przesłanką do miarkowania kary umownej zgodnie z art. 483 KC i art. 484 § 2 KC. **Kara umowna jest bowiem surogatem odszkodowania zastrzeżonym w określonej wysokości i nie może prowadzić do nieuzasadnionego wzbogacenia wierzyciela**”.

Funkcja upraszczająca, symplifikacyjna

Funkcja ta występuje pod różnymi nazwami, ale chodzi o jej rolę w ułatwieniu wierzycielowi uzyskania rekompensaty pieniężnej za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania (zob. *W. Borysiak*, Funkcje, s. 50). Poprzez instytucję miarkowania kara umowna traci swoją funkcję symplifikacyjną, gdyż w bardzo wielu sytuacjach nie upraszcza, nie przyspiesza postępowania sądowego, ponieważ w ramach procesu i tak jest prowadzone postępowanie dowodowe dotyczące szkody i okoliczności niewykonania (nienależytego wykonania) zobowiązania. Procesy dotyczące roszczenia z tytułu kary umownej trwają latami i nie mają wcale mniejszego stopnia skomplikowania niż procesy o naprawienie szkody wynikającej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania.

Im bardziej kara umowna ma realizować funkcję represyjną (zob. poniżej), tym mniej realizuje funkcję upraszczającą. Im wyższa kwota kary umownej przewidziana w umowie (wyższa uwzględniając m.in. wartość przedmiotu umowy), tym większe prawdopodobieństwo wystąpienia z żądaniem miarkowania. Rola upraszczająca kary umownej, jako mechanizmu ułatwiania dochodzenia rekompensaty za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania, została zdecydowanie zmarginalizowana.

Orzecnictwo

Na temat upraszczającej roli kar umownych na tle innych instytucji podobnych szeroko wypowiedział się SN w post. z 11.10.2013 r., I CSK 697/12, Legalis (z uzasadnienia): „Nieraz jednak ściśle udowodnienie wysokości szkody – nie tylko niemajątkowej, ale i majątkowej – może napotykać poważne trudności, a nawet być niemożliwe, niekiedy zaś może wystąpić potrzeba przyspieszenia lub uproszczenia rozliczeń między stronami. Z tego względu prawo w pewnych przypadkach ułatwia dowód szkody w określonym rozmiarze (art. 299 § 2 KSH; zob. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 7.11.2008 r., III CZP 72/08, OSNC 2009, Nr 2, poz. 20) lub pozwala sądowni na zasądzenia stosownego odszkodowania (art. 446 § 3 KC)

bądź odszkodowania w odpowiedniej sumie (art. 322 KPC) albo przyznaje poszkodowanemu odszkodowanie w postaci zryczałtowanej. Chodzi o zadatek (art. 394 KC), odsetki za opóźnienie (art. 481 KC i art. 7 oraz 8 ustawy z 8.3.2013 r. o terminach zapłaty w transakcjach handlowych, Dz.U. z 2013 r. poz. 403) [aktualnie: t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 893 ze zm. – przyp. aut.] karę umowną (art. 483 KC), równowartość lub wielokrotność stosownego wynagrodzenia (art. 79 ust. 1 pkt 3 lit. b ustawy z 4.4.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, t.j. Dz.U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631 ze zm. [aktualnie: t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1062 ze zm.; art. 79 ust. 1 pkt 3 lit. b utracił moc z dniem 1.7.2015 r. w zakresie, w jakim uprawniony, którego autorskie prawa majątkowe zostały naruszone, może żądać od osoby, która naruszyła te prawa, naprawienia wyrządzonej szkody poprzez zapłatę sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej – w przypadku gdy naruszenie jest zawinione – trzykrotności stosownego wynagrodzenia, które w chwili jego dochodzenia byłoby należne tytułem udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie z utworu, na podstawie wyr. TK z 23.6.2015 r., SK 32/14 (Dz.U. poz. 932), nadal pozostawiono jednak możliwość dochodzenia dwukrotności stosownego wynagrodzenia – przyp. aut.] art. 11 ust. 1 pkt 3 lit. b ustawy z 27.7.2001 r. o ochronie baz danych, Dz.U. Nr 128, poz. 1402 ze zm. [aktualnie: t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 386 ze zm. – przyp. aut.] i art. 36a ust. 1 pkt 3 lit. b ustawy z 26.6.2003 r. o ochronie prawnej odmian roślin, Dz.U. Nr 137, poz. 1300 ze zm. [aktualnie: t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 213 ze zm. – przyp. aut.], art. 287 ust. 1 pkt 2 i art. 296 ust. 1 pkt 2 ustawy z 30.6.2000 r. – Prawo własności przemysłowej, t.j. Dz.U. z 2003 r. Nr 119, poz. 1117 ze zm.) [aktualnie: t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 324 ze zm. – przyp. aut.] oraz o określone wynagrodzenie za pracę (art. 18^{3d}, 47¹, 50 i 58 KP). W przypadkach zryczałtowanego odszkodowania – niektórych przynajmniej – nie można wykluczyć, że przypadające poszkodowanemu świadczenie przewyższy wysokość doznanej przez niego rzeczywiście szkody, niemniej jednak na ogół i w tych przypadkach chodzi przede wszystkim o kompensatę szkody, którą tylko, z wspomnianych przyczyn, upraszcza się w pewnym stopniu. Również zatem i tu podstawowe znaczenie ma funkcja kompensacyjna świadczenia przypadającego poszkodowanemu; jego wysokość, choć może wykroczyć poza granice szkody, pozostaje w zasadzie w istotnym związku z rozmiarem szkody (por. orzeczenia SN z 10.2.2000 r., II CKN 725/98, OSNC 2000, Nr 9, poz. 158 i z 21.9.2007 r., V CSK 139/07, OSNC-ZD 2008, Nr B, poz. 44)”.

Funkcja procesowa jest pochodną funkcji upraszczającej. Wyróżnić ją można ze względu na to, iż konstrukcja kary umownej powinna pozwolić na uproszczenie prowadzenia procesów związanych z rekompensatą za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania (zob. *J. Szwaja*, Kara umowna, s. 37; zob. też *A. Śmieja*, W sprawie funkcji, s. 397). Obecnie funkcja procesowa objawia się w przerzuceniu ciężaru dowodu. Strona, na rzecz której zastrzeżono karę umowną, wykazuje jedynie, że doszło do naruszenia zobo-

Funkcja procesowa

wiązania oraz że kara umowna została zastrzeżona. Druga strona zaś wnosząc o miarkowanie wysokości kary umownej, z reguły wykazuje brak szkody poniesionej przez wierzyciela w związku z niewykonaniem zobowiązania, lub jej niewielką wysokość, przyczynienie się wierzyciela do powstania szkody i inne okoliczności mogące wpłynąć na zmniejszenie wysokości zasądzonej kwoty. Jednak w przypadku konieczności obrony przed miarkowaniem wierzyciel z reguły nie uniknie konieczności wykazywania wysokości szkody.

Ograniczenie odpowiedzialności

Kara umowna pełni niekiedy również rolę elementu ograniczającego odpowiedzialność. Jeżeli jest wyznaczona w wysokości, która może zabezpieczyć dłużnika przed odpowiedzialnością na zasadach ogólnych wyższą niż ewentualna wysokość kary umownej, pozwala na ograniczenie odpowiedzialności w sytuacji, gdy dojdzie do zdarzenia powodującego szkodę. Prawo polskie nie zna instytucji zwiększenia kary umownej, w związku z tym mechanizm limitowania odpowiedzialności (z pewnymi ograniczeniami) może być skutecznie stosowany w sytuacji, gdy kara umowna zastrzeżona zostanie w wysokości symbolicznej (np. 500 zł za odstąpienie przez wykonawcę od umowy o wartości przedmiotu umowy 5 mln zł, z niemożnością dochodzenia odszkodowania przewyższającego karę umowną). Odkładając na bok rozważania, czy mamy jeszcze do czynienia z karą umowną, tego rodzaju rozwiązania mogą pełnić funkcję ograniczającą odpowiedzialność dłużnika.

Kara umowna jako zabezpieczenie wykonania zobowiązania

Kara umowna może pełnić funkcję zabezpieczenia wykonania zobowiązania. Dłużnik nie może poprzez zapłatę kary umownej zwolnić się z zobowiązania (art. 483 § 2 KC), powinien zobowiązanie wykonać zgodnie z jego treścią. Rolą kary umownej, poprzez właściwe wyznaczenie jej wysokości, może być zabezpieczenie wykonania zobowiązania. Jest w tym wymiarze środkiem umocnienia zobowiązania. Kara umowna ma być wysoka, aby jej kwota wywierała presję psychiczną na dłużniku, skłaniając go do należytego wykonania zobowiązania (zob. *W. Borysiak*, *Funkcje*, s. 51).

Ważne dla praktyki

PRZYKŁAD Z ORZECNICTWA

W orzecnictwie dostrzec można również podkreślanie charakteru motywacyjnego, funkcji stymulacyjnej pełnionej przez art. 483 § 2 KC, tak m.in. SA we Wrocławiu w wyr. z 27.2.2013 r., I ACa 99/13, Legalis: „Ważnym zadaniem kary umownej jest zabezpieczenie wykonania zobowiązania, tym samym zwiększenie realności wykonania zobowiązania oraz ułatwienie naprawienia szkody. Takie oddziaływanie można określić mianem funkcji stymulacyjnej kary umownej, bowiem jej zastrzeżenie ma mobilizować dłużnika do prawidłowego wykonania zobowiązania. Kara umowna w tym zakresie służy ochronie interesów prawnych wierzyciela (zapobieganie niewykonaniu zobowiązania). Stymulująco może działać wysokość ustalonej kary umownej, wybrany rodzaj kary (np. zaliczalna), a także wzgląd na łatwość dochodzenia tego świadczenia. W pewnym stopniu odzwierciedleniem funkcji mobilizującej kary umownej jest przepis art. 483 § 2 KC, wyłączający, co do zasady, możliwość uchylecia się przez dłużnika od wykonania zobowiązania przez zapłatę kary umownej. Zastrzeżenie kary umownej w kontekście wspomnianego przepisu prowadzi do wzmocnienia reguły realnego wykonania zobowiązania”.

Funkcja represyjna w praktyce zbliżona jest do funkcji stymulacyjnej. Kara umowna realizująca funkcję represyjną ma za zadanie zapewnić, aby dłużnik był ukarany za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania, tj. w założeniu powinna przekraczać wysokość odszkodowania. Rolę taką pełni w innych porządkach prawnych tzw. odszkodowanie retorsyjne (zob. post. SN z 11.10.2013 r., I CSK 697/12, Legalis). Funkcja represyjna objawiać się ma szczególnie w przyjęciu, iż możliwość dochodzenia kary umownej niezależniona jest od pojęcia szkody (zob. *E. Skowrońska-Bocian*, Kara umowna, s. 189).

Represyjna funkcja kary umownej osłabiana jest przez możliwość miarkowania. Obecnie miarkowanie stało się normalnym (nie nadzwyczajnym) mechanizmem, powszechnie stosowanym przez sądy. Co prawda instytucja miarkowania jest elementem *ius cogens*, strony nie mogą postanowić umownie o jej niezastosowaniu, ale przyjęć należy, iż strony mogą ustalić karę umowną w wysokości znacznie wyższej niż odszkodowanie, i wówczas świadomość stron co do funkcji represyjnej kary umownej będzie miała znaczenie przy ewentualnym miarkowaniu jej wysokości (zob. *J. Szumańska*, Nadmierne odszkodowanie z tytułu karu umownej – overcompensatory remedy, Rynek-Społeczeństwo-Kultura 2016, Nr specjalny, s. 40–41).

W praktyce instytucja kary umownej pełni w niektórych przypadkach rolę „odszkodowania retorsyjnego”. Kara umowna świadomie (szczególnie w przypadku zamówień publicznych) wyznaczana jest w wysokości, która ma odstraszać, działać prewencyjnie. Jej funkcja kompensacyjna odchodzi, przynajmniej w konstrukcji umownej, na drugi plan, zaś elementy odniesienia do szkody pojawiają się w przypadku miarkowania.

Kara umowna nie powinna prowadzić do wzbogacenia strony (wyr. SN z 17.6.2016 r., IV CSK 674/15, Legalis: „Oceniając wysokość kary umownej, w związku z podniesieniem zarzutu jej miarkowania, należy brać pod uwagę istnienie szkody oraz jej rozmiar. Względy aksjologiczne przemawiają bowiem za tym, że zastrzeżenie kary nie powinno prowadzić do nieuzasadnionego wzbogacenia wierzyciela”).

PRZYKŁAD Z ORZECZNICTWA

Post. SN z 11.10.2013 r., I CSK 697/12, Legalis

Teza: „Do podstawowych zasad porządku prawnego należy przewidziane w Konstytucji wymaganie proporcjonalności środków cywilnoprawnych skierowanych przeciwko sprawcy szkody”.

Z uzasadnienia: „Nadanie odpowiedzialności odszkodowawczej przede wszystkim funkcji kompensacyjnej i ograniczenie wysokości odszkodowania do rozmiaru szkody niewątpliwie harmonizuje z zasadą proporcjonalności. Zasady proporcjonalności nie naruszają jednak także przepisy przyznające sądowi pewien stopień swobody przy ocenie wysokości szkody i tym samym wysokości odszkodowania, jak i te odstępstwa od wskazanego ujęcia odpowiedzialności odszkodowawczej, które są podyktowane doniosłymi w świetle art. 31 ust. 3 Konstytucji RP racjami, np. odstępstwa związane z wążącym interesy obu stron

Ważne dla praktyki

Miarkowanie kary umownej a konstytucyjna zasada proporcjonalności

[Przejdź do księgarni →](#)